

LUDGER ILISCH, *Geschichte der Artuqidenherrschaft von Mardin zwischen Mamluken und Mongolen 1260-1410 A.D.*, İnaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster (Westf.) 1984, V 285.

Mehmet ERSAN

Necmeddin İlgazi tarafından 1108 yılında Mardin'de temelleri atılan ve 1410 yılına kadar varlığını muhafaza ettirmekle, Selçuklular devrinde kurulan devlet ve beylikler arasında en uzun ömürlü siyasî teşekkül olma özelliğini taşıyan Mardin Artukluları tarihinin, Moğol istilasından beyliğin yıkılışına kadar geçen yüzelli yıllık dönemi Ludger Ilisch tarafından Doktora tezi olarak hazırlandı ve bu çalışma Almanya'da yayınlandı.

Mardin Artuklularının siyasî tarihini, idarî yapısını ve tarihî topoğrafyasını inceleyen eserini, önsöz ve içindekiler kısmından sonra dört bölüm halinde kaleme alan yazar, birinci bölümde (s. 1-27) girişi müteakip, Moğol istilasından sonra Cezire'deki tarih yazıcılığı, araştırmada kullanılan arapça, farsça, epigrafik ve nümizmatik kaynaklar hakkında açıklamalarda bulunuyor. Cezire'nin kültürel hayatında, tarih yazıcılığının, müellifin mensubu olduğu din ve dilden bağımsız olarak kendine has, farklı bir gelişme gösterdiği, 13. yüzyıldan 14. yüzyıla geçerken, Cezire'de kaynak eserlerde bir azalma olduğu, hemen hemen bütün 14. yüzyılda tarih ve yazıcılığının olmadığı, fakat siyasî gelişmeler neticesinde bu durumun bir sonraki yüzyılda müsbet yönde nisbeten değiştiği görüşüne, Moğol istilasından sonra Cezire'deki tarih yazıcılığı kısmında yer veriliyor.

Beyliğin yukarıda sözü edilen dönemdeki siyasî tarihini anlatan ikinci bölüm (s. 28-158), eserin ağırlık noktasını teşkil ediyor. Mardin Artuklu devletinin işgalinden sonra burada Moğol nüfuzunun artmasını sağlayan olaylar ve iki taraf arasındaki siyasî münasebetleri düzenleyen şartlar, 28-44. sahifelerde ele alınıyor. Müellif burada Kuzey Suriye'nin kaybedilmesinden sonra Moğol ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasındaki güçlüklerden, Hınıs'da bir Memlük ve Eyyubî ordu birliğinin mevcut olmasından ve kuzeyde Altın Orda tehlikesinin varlığından dolayı, 1262'de Mardin kuşatmasının kaldırılmasından sonra yapılan ve karşılıklı ilişkileri düzenleyen antlaşmanın kesin kurallarının Moğolların arzu ettiği gibi kaleme alındığını kabul etmenin güç olduğu görüşüne yer verdikten sonra, bu antlaşmanın Artuklular için yalnız diplomatik değil, aynı zamanda askerî bir başarı olduğunu kaydediyor.

Habur bölgesinin Memlükler tarafından kazanılmasından sonra, onlar ile doğrudan sınır komşusu olan Mardin Artuklularına karşı, Memlüklerin giriştiği sınır saldırıları ve yapılan savaşların bölge iktisadına verdiği zararlar, Moğol hükümdarı Ahmed'in Memlüklerle bir dostluk kurma denemesinde Artukluların rolü, hakimiyetinin son yıllarında ilk defa sultan üvanıyla 1289-90' da bakır para basılması hususları Fahreddin Karaaslan dönemi (1261-1293) olayları arasında yer alıyor (s. 45-61).

Moğollardaki iç karışıklıklar, maliyenin bozulmasından dolayı kâğıt para basılması ve bunun Artuklulardaki etkisi es- Said Şemseddin Davut dönemi (1293-94) olayları arasında anlatılıyor (s. 62-65). Müellif Moğolların bu yeni para politikası karşısında Artukluların da, Meyyafarikin'de matbaa kurarak kâğıt para bastırılması kararını alıp, vasali olduğu devletin bu yeni finans politikasına dahil olduğunu kaydediyor.

Mansur Necmeddin Gazi zamanında (1294-1312), Memlükler ile Moğollar arasında denge politikası takip etmeye çalışan Artukluların, bunlardan ikincisini tercih etmesini gerektiren hadiseler ele alınıyor (s. 66-75). Yazar bunları, Gazan'ın selefinden daha kuvvetli bir merkezi yönetimi tercih etmesi, Artuk iline gelip yağma hareketlerinde bulunarak bölgede büyük zarara yol açan Oyratlara karşı, Artuklu yanlısı bir siyaset takip etmesi olarak gösteriyor.

Salih Şemseddin Salih (1312-1364) döneminde, Moğolların vasali olarak Artukluların durumunun incelenmesinden sonra, Moğolların zayıflamasıyla canlanmaya başlayan Hısnıkeyfa Eyyubileri ile Artuklular arasında vuku bulan savaşlara yer veren müellif, Ebu Said'in ölümünden sonra Moğollarda ortaya çıkan taht karışıklıkları esnasında beyliğin durumu, Memlükler ve Karakoyunlular ile ilişkileri, Eretna beyliği ile kurulan dostane münasebetleri inceliyor (s. 77-119).

Mansur Hüsameddin Ahmed (1364-1367) ve Muzaffer Davud b. Salih döneminde (1368-1376) Artukluların Memlükler, Karakoyunlular ve Celayirliler ile olan münasebetleri (s. 120-130) anlatıldıktan sonra, Zahir Mecdeddin İsa b. Davud'un I. hükümdarlık döneminde (1376-1394), Timur tehlikesine karşı bölgede bulunan devletlerin ittifak kurma girişimleri ele alınıyor (s. 131-138).

Salih Şehabeddin Ahmed'in I. hakimiyet döneminde (1394-1396) Timur'a bağlı kuvvetler tarafından Mardin'in kuşatılması (s. 139-142) Zahir Mecdeddin İsa b. Davud'un II. hakimiyeti zamanında (1396-1407) Timur'a sadık bir vasal olarak kalmanın Artuklulara sağladığı yararlar ele alınıyor. Müellif burada beyliğin eski toprak genişliğine ulaştığını, Amid dışında

Meyyafarikin'in de tekrar kontrol altına alınmasının sağlandığını belirtiyor (s. 143-153).

Salih Şehabeddin Ahmed'in II. hakimiyet döneminde (1407-1410) Akkoyunluların Mardin kuşatması sırasında, Artuklu hükümdarının daveti üzerine buraya gelen ve Akkoyunluları mağlup eden Karakoyunlu Kara Yusuf'un şehre girmesi ve Salih Şehabeddin Ahmed'in Musul'a gönderilmesine temas edildikten sonra, beyliğin 1410 yılında son bulduğunu kabul etmek gerektiği belirtilmekte ve bunun sebepleri gösterilmektedir (s. 154-158).

Müellif eserinin üçüncü bölümünde (s. 159-183), beyliğin idari yapısını ele alıyor. Selçuklulardan itibaren bölgede hâkim olan devletlerin hakimiyet anlayışına kısaca temas edilerek, diğerlerine göre şehirleşmiş bir yapıya sahip olan Memlüklerde saltanatın ananevi olmadığı vurgulandıktan sonra, Mardin Artuklularının yönetimi ve müesseselerine geleneksel Türk hakimiyet anlayışının hâkim olduğu belirtiliyor. Yazar, idarede Atabeklerin önemli bir rolünün olmamasına karşılık vezirlerin etkili bir konuma sahip olduğunu kaydettikten sonra, Muzaffer Karaarslan'ın hükümdarlık döneminden beyliğin sona erişine kadar geçen sürede ondört vezirin görev yaptığını belirtiyor ve bunların isimlerini kronolojik bir liste halinde veriyor (s. 158-169).

Adliye (s. 170-172) ve Ordu teşkilatı (s. 173-175) hakkında bilgi verdikten sonra Memlüklerin hizmetinde bulunmuş olan yirmibir Mardinli'nin adlarını bir liste halinde Ekler (s. 176-180) başlığı altında veren müellif, bunlardan dört tanesinin önceleri Mardin Artuklu sultanlarının hizmetinde bulunduğunu, daha sonra Memlüklerin emrine girdiğini belirtiyor. Bu bölümün sonunda, beyliğin siyasi tarihi üzerinde etkili olan doğal afetlere temas ediliyor (s. 181-183).

Kitabın dördüncü bölümü (s. 184-215), Mardin Artuklularının tarihî topoğrafyası hakkında verilen bilgilerden oluşuyor.

Artuklu saray hayatının yalnız Mardin'in iç kalesinde geçmediğini kaydeden yazar, başkent dışında sultanların yaylak ve kışlak olarak kullandıkları dört ayrı sarayın daha mevcut olduğunu kaydederek bunlar hakkında bilgi veriyor (s. 184-187)

Başkasının mülkiyetinde, fakat Artuklulara bağlı üç ayrı kaleden ve bunların sahiplerinden 188-189. sahifelerde bahseden yazar, daha sonra Artuklu hakimiyeti altında bulunan yirmiüç şehir hakkında açıklamalarda bulunuyor (s. 190-215).

Eserin sonunda, Ekler başlığı altında nümizmatik kaynaklar verildikten sonra (s. 216-221), son döneme ait Akkoyunlu soy kütüğü (s.

222), yararlanılan kaynak ve araştırma eserler (s. 223-229), dipnotlar (s. 230-285) ve müellifin özgeçmişi yer alıyor.

Ludger Ilisch'in bu eseri Moğol ve Moğol sonrası dönemde Mardin Artuklularının siyasî tarihini detaylı bir şekilde incelemesi, İran'da Moğol nüfuzu altındaki bir devlet ile Memlükler arasında tampon bölgede bulunan Artukluların sınır savaşlarındaki rolü ile bu devirde Güneydoğu Anadoludaki durumu ortaya koyması, ayrıca yeni ve zengin sikke koleksiyonlarının kullanılmış olması açısından önem taşımaktadır.
